

TÜRK HALK TÜRKÜLERİ İÇERİSİNDE DENİZLİ TÜRKÜLERİNİN DİLBİLİMSEL ÖZELLİKLERİ

THE LINGUISTIC QUALIFICATIONS OF DENİZLİ FOLK SONGS IN THE TURKISH FOLK SONGS

Araş. Gör. Özgür Kasım AYDEMİR*

ÖZET

Türküler, bir anlamda milletlerin sosyo-kültürel kimliği olarak nitelendirilebilir. Bu kimliğin hayat kaynağı ise dilidir. Güçlü bir dil yapısına ve kültürel birikime sahip olan Türk Milleti'nin türkülerinin çağdaş dilbilimsel bakış açısıyla ele alınması gerekmektedir. Bu amaçla, 280 farklı Türk Halk Türküsü'nün 3176 tümcesinden hareketle yapı dilbilimsel çözümleme gerçekleştirildi. Yapısal çözümlemede, Türk Dili'nin güçlü matematiksel yapısıyla uygulanmasını mümkün kıldığı oklu ayraçlama yöntemi kullanılmıştır. Veriler çok boyutlu ilişkileriyle birlikte karşılaştırılarak işlevsel dilbilim, toplum dilbilim, biliş dilbilim ve anlam bilim sınırları içerisinde değerlendirildi ve sonuçlar 248 tümcelik 22 farklı Denizli türküsü ile karşılaştırıldı. Böylelikle Türk Halk Türküleri içerisinde Denizli türküleri üzerine çözümleyici ve yorumlayıcı özellikli bir dilbilimsel çalışma gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Sözcükler : Türkü, kültür, işlevsel dilbilim, yapı dilbilim, toplum dilbilim, anlam bilim, yapı bozum.

ABSTRACT

Folk songs can in a way be described as the socio-cultural identity of nations. The life source of this identity is its language. Turkish nation's folk songs, which has a strong linguistic structure and cultural background, must be considered in a modern linguistical point of view. To this aim, a structural linguistical analysis has been realized, starting point of which is the 3176 sentences of 280 different Turkish Folk Songs. In the structural analysis, the *oklu ayraçlama* method has been used, which is made practicable by the strong mathematical structure of the Turkish language. Having been compared in their multi-dimensional relations, the data have been evaluated within the limits of functional linguistics, socio-linguistics, cognitive linguistics and semantics and results are compared with of which is the 248 sentences of 22 different Denizli folk songs. Thus have been realized an analytical and interpretive linguistical study on the Denizli folk songs in the Turkish folk songs.

Key Words : Turkish folk song, culture, functional linguistics, structural linguistics, socio - linguistics, semantics, deconstruction.

I. GİRİŞ

İnsanoğlunun, tarih boyunca yaşamını sürdürdüğü ve içinde konumlan(dır(ıl)dığı maddi ve manevi evrenlere ve bu evrenlerin niteliğine ilişkin her türlü açıklamaya kişi ya da kişilerin ürettikleri dillik metinler aracılığıyla ulaşabilmekteyiz. Art ve eş süremlili dil incelemeleri aracılığıyla -dilini belirtilen bu temel özelliği ile- varlığı/insanı ve onu kuşatan her imin işlevini, anlamını belirleyebilmekteyiz. Salt bu nedenle dahi dili, kaplamı ve içlemi en zengin kültürel yansı olarak konumlandırabiliriz.

*Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü; okaydemir@gmail.com

Dilin saydam, tarafsız bir aracı olduğu anlayışı maddeci analizin dile de uygulanmasıyla sarsılmıştır. Dilin tarihle ve toplumsal ilişkilerin temsilleriyle bağlantılı olarak düşünülmesi, bireyi maddî sürecin bir parçası olarak ele almanın yolunu açtı¹. Bir toplumsal bütünlüğü meydana getiren bütün pratikler dil içerisinde var olduğu için, dili toplumsal bireyin inşa edildiği yer olarak düşünmek mümkündür. Başka bir deyişle; insan, *dil olarak*, toplumsal, tarihî ve bireyselin kesişme noktası olarak görülebilir. Bu nedenle dil üzerine çalışmalar insanın *özne* olarak, toplumsal ve tarihî bir varlık olarak ele alınışına yol açmıştır². Dilin duygu ve düşünce evrenleri ile olan ilişkisinin kanıksanmasının bir adım ötesinde –tarafımızca doğru bulunmasa da- başta Wilhelm von Humboldt olmak üzere kimi düşünürler ve dilbilimciler tarafından dil ile duygu ve düşünce arasındaki tüm sınırlar kaldırılmış; düşünümün kendisi dahi dil ile adlandırılmıştır.

“Dilbilim dilin kuralının dönüştürülmesiyle bireyin bundan ayrılması arasında bir ayrım yapar. Oysa nicel değil ama nitel önemi de olan bu ayrım, henüz halk bilimine tümüyle yabancıdır”³. Dilbilimin yanısıra müzik ve halk bilimi üzerine de etkin çalışmaları bulunan R. Jakobson ve J. Tynyanov’un da belirttikleri üzere “Bir folklor yapıtının varlığı, yapıt ancak belli bir topluluk tarafından benimsendikten sonra ortaya çıkabilir ve ancak topluluğun onu kendine mâl ettiği ölçüde yapıt varlığını sürdürebilir”⁴. Aynı sonuca Saussure’nin dil-söz ayırmaması sonucunda da ulaşabilmekteyiz. Toplumun benimseyip kullandığı halk kültürüne ilişkin ürünleri bireysel nitelikli söz ile değil sözü de anlamlandıran dil kavramı ile karşılamaktayız. Özellikle yorumları, anlamsal çözümlenmeleri yapılan dillik metinlerin niteliğine ilişkin ulaşılan sonuçların kapsamı ve geçerliliği üzerine Ludwig Wittgenstein de Jakobson, Tynyanov ve Saussure ile çakışan görüşe sahiptir. Wittgenstein’e göre “*tek başına yorum bu boşluğu dolduramaz. Yorumun geçerli olabilmesi için bir desteğe gereksinimi vardır...bu, bireyin ait olduğu öznelerarasılıktır.*”⁵ Belirtilen savlardan hareketle türkülere ilişkin çözümlenmelerin salt kaynak kişiye, belirli bir yaş grubuna, yöreye yönelik değil de onu sahiplenen Türk Milleti’ne ilişkin olduğunu belirtebiliriz.

Türk milletinin kültürel ürünleri içerisinde en çok sahiplendiği ürünün türküleri olduğu yönündeki ilksavımımızın gerekçesi türkü sözcüğünün oluşumunda yer almaktadır. Sözcük; “Türk” millet adına, aitlik eki “i”nin ulanmasıyla oluşmuştur. Bu da Türk’ün kendine aitliği ile adlandırdığı tek ürünün türküleri olduğunun kişisel iddialıktan uzak nesnel çıkarımıdır. Yerel bir ezgi eşliğinde söylenen halk şarkılarını kültürlerinde barındırmış olsalar da bunu millet adı ile aitlik bağlamında bir adla karşılayan tek milletin Türkler olduğunu belirtebiliriz. Türk milletinin kendisine yönelik milli adlandırımın üzerine yapılandığı iki addan birisi belirtmiş olduğumuz gibi türküleri iken bir diğeri de dilidir, Türkçe’dir.

II. KAPSAM ve AMAÇ

Bütüncemizi oluştururken Türk Halk Türküleri’ni de bir kez daha taramış olduk ve özellikle Ege Bölgesi’ne ait türküleri içerisinde Denizli Türküleri’nin oldukça büyük bir paya sahip olduğunu belirledik. Denizli ili sınırları içerisinde derlenmiş olan türkülerin kaynaklarına yöneldiğimizde ise bu yöndeki en büyük derlenmiş türkü varlığına sahip olan yerleşim birimlerinin sırasıyla; Acıpayam, Denizli(merkez), Çal, Buldan, Tavas, Sarayköy ve Honaz olduklarını belirledik. Çalışmamızda temel olan bütüncemiz; Denizli il sınırları içerisinde (Acıpayam, Çivril, Denizli Merkez, Çal, Goncalı Köyü, Buldan, Çameli, Dedebağ, Honaz, Tavas, Sarayköy) derlenmiş ve bünyesinde 248 tümce barındıran 22 farklı Denizli türküsünden oluşmaktadır. Buradan elde edilen veriler; bünyesinde 3176 tümce barındıran ve altmış dokuz farklı il sınırı içerisinde derlenmiş olan 280 türkü üzerine gerçekleştirdiğimiz incelemede elde edilen verilerle de karşılaştırılmıştır. Türküleri, bu alandaki en

¹ COWARD, Rosalind . - ELLIS, John. (Çev. TARIM, Esen.) Dil ve Maddecilik, İletişim Yay., İstanbul, 1985, s. 11

² Age., s. 9-10

³ JACOBSON Roman, Sekiz Yazı (Çev. Mehmet Rifat-Sema Rifat), Düzlem Yay., İstanbul, 1990, s. 47

⁴ Age., s. 43

⁵ ALPYAĞIL Recep, Dil Oyunlarından Dilin Yapı Bozumuna: Derrida’yı Wittgenstein’a Ek-lemek ya da Wittgenstein’dan Hareketle Derrida’nın İz-ini Sürmek, Doğu- Batı Düşünce Dergisi, Sayı: 19, s.149

kapsamlı çalışma niteliğindeki TRT kurumunca hazırlanmış olan iki ciltlik “Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi” adlı eserden seçilmiştir. Bu ana kaynağı seçmemizde, antoloji içerisinde yer alan türkülerin kaynağının belirtilmiş olması ve türkülerin yöresel dil özelliklerinin korunmuş olması etkili olmuştur.

Bir bildirinin yapısal sınırları içerisinde kalmaya çalışarak çağdaş dilbilimsel yöntemleri uyguladığımız çalışmamızda, Denizli türkülerinin dilbilimsel özellikleri ve bu özellikleri ile Türk halk türkeleri içerisindeki konumlandırımı belirli kılınmaya çalışılmıştır. Dilbilimin alt dallarının yanı sıra bu bilim dalıyla yakından ilişkili disiplinler arası kuramlar da Türkçe'nin güçlü yapısına dayalı olarak özgün bir yaklaşımla kullanılmıştır.

III. KULLANILAN YÖNTEMLER

1950'li yıllardan itibaren türkülerin icra bağlamı ile birlikte değerlendirilmesi gerektiği görüşü yaygınlık kazanmıştır. Halk bilimi sınırları içerisinde benimsenerek yaygınlık kazanan bağlam merkezli çalışmaların temel özelliklerinden biri de ürünlerin icra özellikleri ile birlikte derlenmesinin ve incelenmesinin gerekliliğidir. Her ne kadar müzik bilimi, halk bilimi ve felsefe bilimleri ile belli bir ölçüde çakışan alana sahip olsa da incelememizin tamamen dilbilimsel sınırlar içerisinde olduğunu belirtmeliyiz. Bu nedenle, sahamız gereği, çalışmamız türkülerimizin müzikal yapısını içermemektedir. Bir anlamda iki boyutlu bildirişim dizgesinden biri olan dillik unsur üzerine çalışılmıştır. Ancak çağdaş dilbilimin pek çok bilim dalıyla disiplinler arası açılımlarda bulunduğunu ve çalışmalarımızda bu özelliklerden yararlandığımızı belirtebiliriz. Bu yönüyle dilbilimin anlambilim, toplum dilbilim, ruh dilbilim, ruh-toplum dilbilim, biliş dilbilim alt dallarından da yararlanmışır. Yapıbozuma ilişkin kuramın da işletildiği çalışmamızda her ne kadar müzikal incelemeye dayanmasa da özellikle işlevselliği doğrultusunda türkülerde – kitle (mass) kültürünün müzikal ürünlerinin aksine-kullanılan dil ile müzikalite arasında oldukça yoğun bir benzerlik olduğu saptanmıştır. Genel anlamıyla müzik ile dil arasındaki bu benzerlik, müzik sosyolojisi üzerinde de özgün çalışmaları bulunan öncü düşünür Theodor W. Adorno'nun; “Dile benzerliği bütün eserden, anlamlı seslerin örgütlü olarak bağlanmasından, tek bir sese, en küçük varlığın eşığı olarak notaya, saf ifade aracına kadar uzanır”⁶. söylemi ile ifade edilmiştir.

Çalışmanın yapısal incelemesi aşamasında “*oklu-ayraçlama* yöntemi” (Yöntem, Prof. Dr. H. Ömer KARPUZ'un; genişletilmiş “ayraçlama” yöntemi ve Prof. Dr. Efrasiyap GEMALMAZ'ın geliştirdiği “oklama” yöntemini birleştirmesiyle oluşturulmuştur.) kullanılmıştır⁷. Bu yöntem, başta bütünü oluşturan parçaların işlevsel konumlarını ve sırasını göstermesi yönüyle Brøndal'ın uygulanmasını salık verdiği “kümeleme yöntemi”yle, Chomsky'in “ağaçlama yöntemi”nden ve bu yöntemde esin veren Lucien Tesnière'nin “oluşum ağacı”ndan çok daha gelişmiş bir yapıya sahiptir.

Böylesine gelişmiş bir yapısal çözümleme sistemini kullanarak elde ettiğimiz veriler başta toplum dilbilim ve ruh dilbilim gibi dilbilimin yorumlayıcı alt dallarının çağdaş kuramlarından yararlanılarak değerlendirilmiştir. Bu toplumsal yönlerin belirlenip değerlendirilmesinde Weber'in yöntemsel bireycilik (methodological individualism) tezinden ziyade, Durkheim'in çok değişkenli analiz tezi benimsenmiş ve işletilmiştir.

Dilin üretimselliğe açık yapısına bağımlı olarak dilbilim, Saussure'nin yolunu yakından izlemiştir. Bu anlayış dilin sınırlı sayıda temel öğeleri olduğu, fakat sayıca az olmalarına rağmen çok sayıda birleşimlere yol açtığı öncülüğünden yola çıkar⁸. Evrensel Dilbilgisinin de temel ilkesi, sınırlı

⁶ Cogito, Üç Aylık Düşünce Dergisi, Adorno: Kitle, Melankoli, Felsefe, YKY, Sayı: 36, s. 320

⁷ Yönteme ilişkin bilgi için bakınız: “KARPUZ Hacı Ömer, Türkiye Türkçesinin Sözdizimiyle İlgili Çalışmaların Dil Bilimi Metodolojisi Bakımından Değerlendirilmesi ve Bazı Teklifler, 3. Uluslararası Türk Dil Kurultayı, Ankara, 1999, s. 625-639

⁸ COWARD, Rosalind. - ELLIS, John. (Çev. TARIM, Esen.) Dil ve Maddecilik, İletişim Yay., İstanbul, 1985, s. 31

sayıdaki dilbilgisi kuralından sınırsız sayıda dillik üretimlerinin olacağıdır⁹. Nitekim belirtilen dilbilgisi kuramının kurucusu günümüz Adorno'su olarak gördüğümüz Noam Chomsky de zorunlu ve seçimlik dönüşüm kavramlarını buna dayalı olarak oluşturulmuştur. Türkçe, diğer dillere oranla çok daha güçlü üretimsel dönüşüm edincine sahip matrissel bir yapıya sahiptir. Çalışmamız, bir anlamda bu çıkarımın türkülerde kullanılan dilin ve özellikle de Denizli türkülerinde kullanılan dilin üretici dönüşümselliği doğrultusunda güçlü bir destekleyicisidir.

IV. BULGU ve SONUÇLAR

Zorunlu kalıpların, seçimlik birleşim tiplerine dönüşüm katsayısının türkülerdeki ülke ortalaması 4,75'tir. Bu katsayı, Denizli türkülerinde ülke ortalamasının hayli üzerinde 13,08 değerine ulaşmaktadır. Belirtmiş olduğumuz bu veriler, yöre insanının dili dönüşümsel işletim zenginliği ile kullanabildiklerini açıkça ortaya koymaktadır.

Kullanılan ögeler içerisinde yer alan *seslenme ögesi*, tarafımızca adlandırılmıştır ve Türk halk türkülerindeki toplam öge kullanımı içerisinde %3,7'lik bir paya sahiptir. Belirtilen ögenin Denizli türkeleri içerisindeki kullanım oranı %2,8'dir. Seslenme ögesi sıklıkla tümce başında kullanılırken, tümcede -adından da anlaşılacağı üzere- dinleyicilere, özneye ya da nesneye seslenme işlevini üstlenmektedir. Kimi zaman öğretisel bir amaç üstlenildiğinin de belirtisi olan bu özellik, tarafımızca daha çok, dinleyicileri söyleme çekebilme isteğine dayalı paylaşımın yapıda kendini göstermesi olarak değerlendirilmektedir. Seslenme ögesini oluşturan dillik birlik içerisinde %53'lük orana sahip olan sözcük öbekleri, iç yapılarında ad tamlamalarından oluşmaktadır. Yapısal yönüyle tamlamayı oluşturan iyelik eki, seslenilen kişiyi (kahramanı) sahiplenme özelliğinin ya da türküyü dile getirenlerin, seslenilen kişiye ait olumlu özelliklerinden kendilerine de pay çıkarmak amacının işlevsel göstergesi niteliğindedir.

Türk Halk Türkülerinde kullanılan tümcelerin %31,62'sine karşılık gelen 1004'ünün özne ile başlaması, iletide vurgulanmak istenen öncelikli ögeyi ifade etmesi konusunda önem taşımaktadır. Bu oran Denizli türkeleri için % 38,7'dir. Vurgulama amacının yanında dikkat çekme işlevine en uygun ögenin de birlikliğin ilk parçası olduğu bilinmektedir.¹⁰ Bu değerlerden hareketle, türkülerde öncelikle eylemin, sonrasında ise eyleyenin yinlendiğini belirtebiliriz. Kurguya (fiction) dayalı olmaktan çok yaşanmışlar üzerine şekillenmiş türkülerimizde, yüklem ardından nesnenin değil de öznenin kullanımı, bizleri, yaşam karşısında eyleyen değil de eyleyen bireylerin konu edildiği çıkarımına ulaştırmaktadır. İçerisinde etkin bir şekilde yer almayan insanların ve onların eylemlerinin ifade edildiği türkülerde, insanımızın kendisini bulması beklenemezdi. Milletimizin tılsımlı kültür evrenine açılan bir kapı özelliği taşıyan türkülerimize ilişkin bu saptamamız; tarih sahnesinde *öznelikten nesnelğe* sürüklenme noktasına her gelişinde, yeniden etkin duruma gelerek bağımsız bir devlete sahip olmayı başarmış insanımızın karakter özelliklerinin doğasını da açıklamaktadır¹¹. Öznenin etkinliği ise türkülerde en sık kullanılan zaman eki "-yor" ile bütünlenmiştir. Belirtilen eylemlerin sürerliliği türkeleri oluşturanların gelecek kaygısından uzaklığı ve anı yaşama/ anlık yaşama eğilimleri ile olduğu kadar bir anlamda da harekete dayalı yaşama ilişkin gösterilene bağımlı bir gösterendir. Nitekim başta Rus biçimcileri olmak üzere çoğu yapısalcı yaklaşımca benimsenen görüşe göre "Zaman bütün uzamsal boyutlara karışır. Bize göre hareket halinde olan bir cismin geometrik biçimini belirleyemeyiz. Her zaman, kinetik biçimini belirleriz. Böylece uzamsal boyutlarımız gerçekte, üç boyutlu bir uzamda değil dört boyutlu bir uzamda yer alır"¹². Denizli türkülerinde -yine Türk halk türkülerinde olduğu gibi- şimdiki zamana ilişkin ifadeler, geçmişe yansıtılarak gelecek zamanda da erkini sürdürmektedir. Gelecek zamana yönelik erk, kapsayıcılığını

⁹ Kurama ilişkin bilgi için bakınız: UZUN Nadir Engin, *Anaçizgileriyle Evrensel Dilbilgisi ve Türkçe*, Multilingual Yay., İstanbul, 2000

¹⁰ Reklamcıların ilk tümceye, sözcüğe ya da görüntüye, yazarların başlıklara, konuşmacıların giriş tümcelerine, toplum içerisine çıkan bireyin ise etkilemek istediği kişilerce algılanacak ilk özelliği olan dış görünümüne özen göstermesinin ardında bu ilke yer almaktadır.

¹¹ AYDEMİR Özgür Kasım, *Halk Türkülerinin Dili Üzerine Yapısal Bir İnceleme*, Denizli, 2003 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 185

¹² JACOBSON Roman, *Sekiz Yazı* (Çev. Mehmet Rifat-Sema Rifat), Düzlem Yay., İstanbul, 1990, s. 18

ekin ulandığı eylemin anlam evreninden almaktadır. Bir anlamda evrensel zamanın mutlakiyeti (eyleme bağımlı olmak koşuluyla) yadsınmakta ve ruhsal ya da pisiko-sosyal odaklı zaman öne çıkmaktadır.

Ögeleri oluşturan dillik birliklerin % 56'lık oranının sadece sözcükten oluşması, yalın anlatım birimlerine bağlı yapısal ifadelerin kullanıldığının bir başka göstergesidir. Bu yalınlık kullanılan duru Türkçe ile de bütünlenmiştir. Ancak türküler, barındırdıkları bu yalınlığın ötesinde işlevsiz basitlikleri de içerdikleri yönünde eleştiriler almışlardır. Bunun için de genellikle türkü kıtalarının ilk dizelerindeki ifadelerden dayanak alınır. Böylesi bir yaklaşım; 19. yüzyılda zirveye ulaşmış olan klasisizmin, gerçekçiliğin, dekandanlığın hatta fütürizmin gereği olan gerçekçiliğin uzantısı olarak değerlendirilebilir. Bu yaklaşımın, bir eserin işlevselliğine dayalı estetik yoksunluğunu ve değersizliğini doğrulaması söz konusu olsaydı, bugün dünya klasiklerinin çoğunun edebi eser olarak dahi değerlendirilmemesi gerekirdi. Bu nedenle türkülerimizde görülen bu kullanım, kaynağını oluşturan güçlü kültürel birikimin yanı sıra, ürüne özgü bir üslup özelliği olarak alımlanmalıdır.

Özne'nin yüklem fiil dışında en sık kullanım birlikteliği içerisinde olduğu öge yer tamlayanıdır. Belirtilen ögeler, 403 kez birlikte kullanılmışlardır. Bir başka ifadeyle; eylemi gerçekleştiren kişi ile birlikte yüklemi en sık tümleyen öge yer tamlayanıdır. Bu da türkülerde öznenin bir mekan içerisinde kullanılma eğiliminin yansımasıdır. Bu veri; köklü kültürel değerlerimiz içerisinde yer alan yurtlaştırma olgusunun, kişileri ve kavimleri yaşadıkları coğrafya ile ilişkilendirme hatta adlandırma alışkanlığımızın ve milletimizin mekanlara gösterdiği önem ve özenin yapıya yansımış olan toplum dilbilimsel bir göstereni olarak değerlendirilebilir. Özellikle Roman Jacobsun'un savına göre; uzam, niteliği ile bağımlı olarak değerlendirilebilmektedir. Rus asıllı Amerikalı dilbilimci nitelik ve uzamın birbirinden ayılamazlığını savunmuştur ki onun bu savunumuna temel olan kuram, renk ve biçim değişikliklerinin karşılıklı koşutluğunun ilk kez öne sürüldüğü "Gleizes ve Mertzinger yasası"dır¹³.

Türküler, bir milletin özgün kimliğidir. Bu özgün kimliği muteber kılan ise onun tarihsel-kültürel yönüdür. Tarih boyunca oldukça güç koşullarda yaşam sürebilmiş milletimizin türkülerinde rahat bir uzama ilişkin sözcük kullanım değerleri; bağ: 27, bahçe: 18, bostan: 8 iken gerek konar göçer yapısı gerekse bu yapının dışındaki zorluklara ilişkin bir imge olma özelliğiyle dağ; 91 kez yinelenerek kullanılmıştır. 91 yinelenen 10'u Denizli türküleri içerisinde işletilmiştir. Denizli türküleri içerisinde işletim değeri Türk halk türkülerindeki işletim ortalamasının üzerinde olan diğer yer adlandırmaları Han ve Pazar gibi ticari nitelikli olan yer tamlayanlarıdır. Bu gösterenler Denizli'nin ticari konumunun tarihselliğini yansıtmaktadır. Denizli türküleri; "iplik, ipek, dokuma" gibi tekstil ile ilgili sözcükleri de barındırmaktadır. Tekstile ilişkin sözcükler özellikle Buldan türkülerinde daha sıklıkla işletilmiştir. Yine bu sözcüklerle ve genel olumluluklarla birlikte yerleşim adının da kullanıldığı metinlere yalnızca Buldan türkülerinde rastlamaktayız. Bu işletimi; sahip olunanı vurgulama ve bu nesneyi/değeri sahip olan ile özdeşleştirme çalışmasının türkülerdeki yansıması olarak değerlendirebiliriz. Bir tekstil kenti Denizli'de markalaşmanın öncüsü olan bir ilçenin bu yaklaşımını yine o ilçenin Türkülerinde görmek bizleri şaşırtmadı.

Foucault'un, ütopyanın karşıtlığında işlettiği ve dünyada içerisinde bu kavramı barındırmayan tek bir kültürün dahi bulunmadığını öne sürdüğü heterotopyaya¹⁴ dayalı uzamın gerek Denizli gerekse genel kapsamıyla Türk halk türküleri içerisinde güçlü bir dokuya sahip olmadığını belirtebiliriz. Ulaşılan bu sonuç; uzamı biçimlendiren öznel bakış açısının bulunmayışlığı ile de açıklanabilir. Türkülerde farklı coğrafi koşullara karşın, uzama dayalı kolektivitinin egemen oluşu, benimsemiş uyuşmuş tek kültürlülük ile ilintilidir. Bu saptamamız ile; türkülerdeki uzam-özne ilişkisine dayalı inceleme ve değerlendirmeye dayalı olarak, kültürel mozaik kavramının –ilgili alan için- geçerli olmadığı sonucuna da ulaşmaktayız.

¹³ Age., s. 16

¹⁴ Bilgi için bakınız: Nalçaoğlu Halil, Heterotopya, Koloni ve Öteki Mekanlar: Michel Foucault'un Kısa Bir Metni Üzerine Düşünceler, Doğu- Batı Düşünce Dergisi, Sayı: 19, s.125-140

Türkülerdeki söylemin anlam yelpazesi, bizlere, ortak kültürel kimlik ve onun açığa çıkarımına ilişkin katı kuralların var olmadığını gösterenidir. Türkülerde günlük söylemin bulunmasını edebi ürünün değersizliği, sıradanlığı olarak değerlendirenlerin aksine etnometodolojinin Harold Garfinkel'den sonraki öncüsü ve etnometodolojiye özgün dilbilimsel açıklamalar getiren Harvey Sacks; kendisinin “konuşma analizi (conversation analysis(CA))” kuram ve kavramıyla böylesi metinlerin değerine dikkat çeker. Türkülerde yer alan öznel yönelik Sacks'ın üyelik sınıflandırma aracını (membership categorization device(MCD)) ve konuşma analizini işleten çalışma bildirimizin konusu dışında yer alsa da sonraki kültür kuramlarını da etkileten bu yaklaşımın ülkemizde, özellikle halk edebiyatına ait metinlerde –ulaşabildiğimiz kadarıyla- henüz uygulanmadığını belirtmek zorundayız.

Aydınlanmanın Diyalektiği'nde “*Modern birey, sürekli yeniden üretilen üründür*¹⁵” savını ileri süren Adorno ve Horkheimer'e şu noktada bir katkıda bulunabiliriz. *Bu değişiklik medya kurgulu kitle kültürü içerisinde sadece işlevsizleştirilmiş dışsal ürün olabilecektir. Farklı günlerde, farklı kanallardan derlenen haber metinlerinde içeriğe dayalı bir paralelliğin bulunması tesadüfi olmaz. Kitleye dayalı tek tipleştirimin bir diğer somutlaşmasını ise eğlenceye dayalı –dionizosça- söylemde gözlemleyebilmekteyiz. Sözde farklı kitlelere hitap eden müzik türlerinin tamamında aynı söylem bulunmaktadır. Yaşam tarzının ve müzik zevkinin/tercihinin farklı olduğunu ileri süren ve kitle içerisinde yer alan insanların söylemlerinde bir farklılığın bulunmaması (sadece köklü olmayan müzikal farklılıklar bulunmaktadır), kitle kültürü kurgulayıcılarının küresel tek tipe doğru giden başarıları olarak değerlendirilebilir. Bizim gibi kültürel zenginliği bulunan toplumlarda dahi kısırlaştırılmış tek tip kitlenin genişleyebilmesinin oldukça düşündürücü ve ürkütücü bir gerçeklik olduğu kanısındayız*¹⁶. Hızla genişleyen kitle kültürü figüranlarının karşısında müzikal alt yapısı değiş(tiril)se de türkülerini dinleyenlerin varlığı kuru muhafazakarlığın ötesinde umut verici niteliktedir. Çünkü saptamamıza göre; örneklem evrenimiz içerisindeki türkülerde yüksek oranda Türkçe kökenli gösteren evreninin zenginliğine gösterilen evrenlerinin zenginliği –çeşitliliği- eşlik etmektedir.

Küresel modernitenin evreni olumlayıcı söyleminin ya da telkininin aksine, türkülerde mücadeleci ruhun yansımalarını görebilmekteyiz. Ancak bu mücadele erke yönelik olanı yerel, geçici, güdümlü siyasi söylemlerle değil de “ferman padişahımsa dağlar bizimdir” örneğinde alımlandığı üzere evrensel yönüyle kendisini göstermektedir. Her ne kadar yaşamdaki tüm olumsuzlara karşı kadercilikten uzak mücadeleci bir yaklaşım egemen ise de, Denizli türkülerinde bu mücadelenin sonundaki başarının kaynağı Yaradan'a dayandırılmıştır. “*Ağ elime mor kınalar yaktılar*” adlı Acıpayam türküsünde yer alan “Merdimenden endim endim yıkıldım. Mevlam izin verdi gine dikildim” benzeri söylemler savımızın sık kullanımlı örneklerindedir.

Genel itibarıyla savaşı yönü öne çıkmış olan milletimizin savaş anlayışı günümüze oranla oldukça farklıdır. Gerek cenk meydanlarından, gerekse zulüm edenlere karşı girişilen mücadelelerden hareketle oluşmuş türkülerimizde dahi şiddet uygulamaya ilişkin bir gösterge bulunmamaktadır. Sözcük bu anlamıyla bir Giresun türküsünde “Eşrefi vurdular nafiye yere.” ile bir Ordu türküsünde “Hekimoğlu dediğin orda vuruldu.” tümcelerinde kullanılmıştır. Görüldüğü üzere burada da türküyü oluşturan doku, eylemi yapan değil, eylemden etkilenendir. Bir de bir Denizli/Tavas türküsünde “Ümmet Çavışı vurmuşlar.” tümcesinin anlamından duyulan rahatsızlık hemen ardından gelen “yüreğime dert oldu” tümcesiyle belirtilmiştir. Yine belirtilen türkünün -belirtilen eyleme ilişkin- on üçüncü diğer tümcesi de “Ümmet çavışı vuranlar mapıslarda çürüsün.”dür. Bu türküye ilişkin tümcelerde de belirtildiği üzere bu eyleme bir kabullenememe ve yadırgama bildirilmektedir. Belirtilen metnin de toplumsal ürün olması yargının da genel kanı nitelikli oluşunu koşullamaktadır. Eş anlamlı vur- eyleminin kullanıldığı Denizli/Çal türküsünde ise “keklği vurdum geldim” tümcesi ise av kültürümüze ilişkin yalın bir gösteren özelliği barındırmaktadır.

¹⁵ ADORNO T.W. - HORKHEIMER Max, Dialectic of Enlightenment, Verso, Londra, 1989, s. 154

¹⁶ AYDEMİR Özgür Kasım, Türkçede Sloganlaştırılan Dil Birliklerinin Toplum Dilbilimsel İşlev Çözümlemesi Üzerine Bir Deneme, XX. Ulusal Dilbilim Kurultayı, Maltepe Üniversitesi, İstanbul, 2006, s. 9

Bu anlam evreninde değerlendirdiğimiz *vur-* eylemi, diğer kullanımlarında ise t¼rk¼lerimizdeki dizimsel bağımlılığıyla farklı anlamlar kazanmıştır:

“Y¼rekte vurdu.

G¼n¼l kapısına kilit vurdu.

Kendini yola vurdu.

G¼zel İzmir yolunda ben bir g¼zele vuruldum.

El oğluna vurgun olur.

Aşşa k¼y¼n h¼r¼s¼ne; ben vurgunum b¼rg¼s¼ne”

G¼zeller içinde canım bir esmere vuruldum.” ¼rneklerinde de g¼r¼ld¼đ¼ üzere toplumumuz bu s¼zc¼đ¼ daha çok sevgi eksenli anlamlarıyla kullanılmaktadır. Nitekim incelediğimiz t¼rk¼ler içerisinde *aşk* s¼zc¼đ¼ 13, *sev-* s¼zc¼đ¼ ise 132 kez yinelenmiştir. *Sev-* s¼zc¼đ¼ Denizli t¼rk¼lerinde de 12 kez işletilmiştir. *Vur-* s¼zc¼đ¼ ile yakın g¼sterilen evreninden beslenen *viran* (*et-*), *talan* (*et-*) s¼zc¼klerine t¼rk¼lerimizde bir kez dahi rastlanmamıştır. *Yık-* s¼zc¼đ¼ bir *Acıpayam* t¼rk¼s¼nde “yıkılış meyhanesi” bağlamında zul¼me dayalı anlam evreninin dışında işletilmiştir. *Yak-* s¼zc¼đ¼ ise sadece “kına yak-” dizimsel yapısıyla kullanılmıştır. Sık yinelenen s¼zc¼klerimiz, t¼rk¼lerimize en çok m¼l olmuş s¼zc¼klerimiz sevgi üzerine oluşunun onu oluşturan milletimizin karakteristik ¼zelliđi ile ilişkilendirilebileceği kanısındayız.

K¼lt¼rel değerlerin, modernitenin g¼d¼ml¼ kasırgaları karşısında ayakta durabilmeleri adına belirlenmesi ve derlenerek korunması son derece ¼nemlidir. Bildirimizi, alışmamızda yararlandığımız Denizli t¼rk¼lerini derleyerek yok olmalarını ¼nlemelerinin yanı sıra, bunlar üzerine çalışmalar gerçekleştirilmesine de olanak sağlayarak b¼y¼k bir k¼lt¼rel hizmeti geekleştirmiş olan ve bug¼n bir kısmı aramızda bulunamayan; Adnan Ataman, Ahmet Yamacı, Ali Canlı, Celal Vural, Nida T¼feki, Nihat Kaya, ¼zay G¼nl¼m, Talip ¼zkan’a ve bu çalışmamızı ilgiyle takip eden sizlere teřekk¼r ederek tamamlıyorum.

EK:

T¼RK¼ METİNLERİ

(Rakamlar sırayla t¼mce sırasını, t¼rk¼ sırasını ve t¼rk¼ içerisindeki t¼mce sırasını g¼stermektedir.)

01. Ağ ELİME MOR KINALAR YAKTILAR

Y¼re: DENİZLİ / *Acıpayam* **Kaynak Kişi:** S¼leyman UğUR **Derleyen:** Nida T¼FEKİ

- 001.01.01 Ağ elime mor kinalar yaktılar.
002.01.02 Gaderim yok. 003.01.03 Gurbet ele soddılar.
004.01.04 On iki yaşımda gelin ettiler.
005.01.05 Ağlar ağlar g¼zyařımı silerim.
006.01.06 Merdimenden endim endim yıkıldım.
007.01.07 Mevla’m izin verdi gine dikildim.
008.01.08 Her çiçekten aldım aldım takındım.
009.01.09 Gırmızı g¼l sendi galdı tamahdım.
010.01.10 Y¼ce dağ başındın asmalı pımar.
011.01.11 Asması yıkılmış. 012.01.12 Suları harlar.
013.01.13 Galındı gal gal s¼p¼rg¼ çaldığım evler.
014.01.14 Başım alıp gurbet ele giderim.

Merdimen: Merdiven. **Sendi:** Sende. **Tamahdım:** Arzum. **Başındı:** Başında. **Galındı:** Kal artık.

02. AK KOYUNUN AKLIğI

Y¼re: DENİZLİ/ Çivril **Kaynak Kişi:** H¼seyin DURSUN **Derleyen:** Ali CANLI

- 015/02.01 Ak koyunun akliği
s¼d¼n¼n koyaklığı.
016/02.02 Bizi ¼ks¼z bırakan
bir ananın yokluğu.
017/02.03 çıktım ceviz dalına.
018/02.04 Dalları almaz beni.
019/02.05 Benim yarım k¼¼c¼k.
020/02.06 Kolları sarmaz beni.

- 021/02.07 Tenekede katıran.
022/02.08 Yan gelip de oturan.
023/02.10 Yandım basma değil mi
hovardayı batıran?
024/02.11 İki duru bi duru.
025/02.12 İliyende su duru.
026/02.13 Ayşe kızı sorarsan
kısmet bekleyip duru.

Koyak: Koyu (Kıvam ya da Renk olarak). **İleyen:** Leğen. **Duru:** Durur.

03. AL YAZMAMI DÜREYİM

Yöre: DENİZLİ/ Acıpayam **Kaynak Kişi:** İbrahim USTA **Derleyen:** Talip ÖZKAN

- 027/03.01 Al yazmayı düreyim.
028/03.02 Aç kapıyı gireyim.
029/03.03 Uyu uyan sar beni.
030/03.04 Yar olduğun bileyim.
031/03.05 Al yazmam dalda kaldı.
032/03.06 Gözlerim yolda kaldı.
033/03.07 Yıkılası meyhane
Serhoşum nerde kaldı.
034/03.08 Köprünün altı geriz
035/03.09 Üstünden geçiveriz.
036/03.10 Zalım baban vermezse
Dağlara kaçiveriz.

Geriz: Su yolu, kuyu, çeşme

04. AT BAĞLADIM DENİZLİNİN HANINA

Yöre: DENİZLİ **Kaynak Kişi:** Talip ÖZKAN **Derleyen:** Talip ÖZKAN

- 037/04.01 At bağladım denizlinin hanına
038/04.02 Meskan mı tuttun güzellerin yanına
039/04.03 Pazarlık ettim şeftalinin onuna
040/04.04 Şeftali pazarları kuruldu kaldı
041/04.05 Güzellerin yazması yazıldı da kaldı.
042/04.06 Kurşun attım sar'ovanın düzüne
043/04.07 Duman mı sandın güzel şalvarının tosuna
044/04.08 Ayrılık sürmesini çekivermiş gözüne
045/04.09 Yolcular yollara inmediniz mi?
046/04.10 Dorum gözlü yari görmediniz mi?

Dorum: Deve yavrusu.

05. BANA KARA DİYEN DİLBER

Yöre: DENİZLİ/Çal **Kaynak Kişi:** Musa İnan **Derleyen:** Ahmet Yamacı

- 047/05.01 Bana kara diyen dilber
kaşların kara değil mi?
048/05.02 Yüzümü güldüren gelin
gözlerin kara değil mi?
049/05.03 Beni kara diye yerme
050/05.04 Mevlam yaratmış. 051/05.05 Hor görme
052/05.06 Ela gözlerine siyah sürme
çekilir kara değil mi?
053/05.07 Her yoldan gelir geçerler
054/05.08 Aktan karayı seçerler
055/05.09 Ağalar beyler içerler
kahve de kara değil mi?
056/05.10 Karacaoğlan der maşallah.